บทที่ 1 บทนำ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความเป็นมาและสาระสำคัญของปัญหา

แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ประกอบไปด้วยชุมชนเก่าแก่จำนวน 6 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนกุฎีจีน ชุมชนกุฎีขาว ชุมชนวัดบุปผาราม ชุมชนวัดกัลยาณ์ ชุมชนวัดประยูรวงศ์ และชุมชนโรงคราม โดยแต่ละชุมชนเป็นชุมชนดั้งเดิม ที่มีพัฒนาการมาจากอดีต และมีการพัฒนารูปแบบเฉพาะกลุ่มขึ้นมา ทำให้เกิดความหลากหลายและความแตกต่าง ในแง่ของคติความเชื่อ ศาสนา ตลอดจนรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ดังจะเห็นได้จากชุมชนที่ประกอบไปด้วยชุมชนชาวคริสต์ มุสลิม ไทย และจีน อาศัยอยู่ในพื้นที่แขวงวัดกัลยาณ์แห่งนี้

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนต่างๆ นั้นมีรากฐานมาจากการการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางสังคมของชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วยการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ความผูกพันร่วมของคนในชุมชน และสภาพภูมิศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพบนพื้นที่ที่มีความสำคัญและเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์เมือง ตลอดจนถึงความเกี่ยวพันกับแนวทางอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง โดยเฉพาะในเขตกรุงธนบุรีเดิมหรือในเขตฝั่งธนบุรี ดังนั้นการวางแผนพัฒนาพื้นที่แขวงวัดกัลยาณ์ จึงมุ่งเน้นประเด็นการศึกษาในแง่ของการศึกษาการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางสังคมของชุมชน ซึ่งจะทำให้เข้าใจถึงแนวทางและวิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบทางสังคม เพื่อการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนต่างๆบนพื้นที่แห่งนี้ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษาองค์ประกอบทางสังคมและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่ศึกษา

1.2.2 เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางสังคมของชุมชน

1.2.3 เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แนวโน้ม ศักยภาพ และข้อจำกัดในการพัฒนาชุมชน

1.2.4 เพื่อเสนอแนวทางการวางแผนพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพทางสังคม และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตของเนื้อหาในการวิจัย งานวิจัยฉบับนี้มุ่งประเด็นการวางแผนทางสังคมศาสตร์และการศึกษารูปแบบทางกายภาพที่เกี่ยวข้องในเชิงการวางผังเมือง โดยได้ทดลองเชื่อมโยงวิธีวิเคราะห์ชุมชนในเชิงสังคมศาสตร์เข้ากับศาสตร์ทางผังเมือง จึงเป็นรูปแบบแนวทางการวิเคราะห์แบบใหม่ที่มีผลในเชิงการทดลอง วิธีการดังกล่าวคือการใช้เครือข่ายชุมชน ซึ่งวัดจากรูปแบบการปฏิสัมพันธ์และระดับความผูกพัน โดยเน้นประเด็นที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เพื่อใช้ในการคาดการณ์การเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ และนำมาใช้เป็นประเด็นสำคัญในการวางแผนทางผังเมือง ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (Experimental Research) โดยอาศัยข้อมูลหลักที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (PAR - Participated Action Research : The directly touch of communities by observation and participation) ตลอดจนได้ทำการศึกษาเพิ่มเติมถึงแนวทางการวางแผน โดยการออกแบบกระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน รวมทั้งการวางแผนและออกแบบผังทางกายภาพ ซึ่งอาศัยประเด็นที่ได้จากการวิเคราะห์รูปแบบเครือข่ายชุมชนในตอนต้น

ขอบเขตของพื้นที่ศึกษา เน้นการศึกษาชุมชนต่างๆ เฉพาะในแขวงวัดกัลยาณ์ อันประกอบไปด้วยชุมชนดั้งเดิม 6 ชุมชน และชุมชนใหม่ที่มีแนวโน้มการเติบโตที่น่าสนใจในพื้นที่ ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังไม่มีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการอีกจำนวน 6 ชุมชน

1.4 ขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษา

1.4.1 ขั้นทบทวนวรรณกรรม อาศัยตำราอ้างอิงทางวิชาการ บทความ ข้อเขียนและงานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ

1.4.2 ขั้นการเก็บรวบรวมข้อมูล อาศัยการสำรวจภาคสนาม และการหาข้อมูลประกอบการวิจัยโดยใช้แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่เก่าที่ได้มีการบันทึกไว้ และแผนที่ที่จัดทำขึ้นจากการสำรวจภาคสนาม รวมทั้งข้อมูลทุติยภูมิ จากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปพักอาศัยในชุมชน และสัมผัสคนในชุมชนโดยตรง จากการสร้างความคุ้นเคยและสนิทสนม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด

1.4.3 ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูล อาศัยวิธีการวิเคราะห์เครือข่ายชุมชนบนพื้นที่ ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงระดับความผูกพัน และรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ นอกจากนั้นในส่วนของการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพ อาศัยการเปรียบเทียบสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต และปัจจุบัน โดยใช้ข้อมูลและแผนที่ต่างๆ ประกอบการวิเคราะห์

1.4.4 ขั้นการสังเคราะห์ข้อมูล อาศัยแนวคิดการปรับปรุงชุมชน และกรณีศึกษา จากขั้นตอนการทบทวนวรรณกรรม เป็นแนวทางในการสังเคราะห์แผนพัฒนาแขวงวัดกัลยาณ์

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 แนวทางและวิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบทางสังคม ซึ่งนำไปสู่การกำหนด ศักยภาพ แนวโน้ม และข้อจำกัดในการพัฒนาชุมชน เพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่

1.5.2 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน ซึ่งสังเคราะห์จากการศึกษาองค์ประกอบและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน

1.6 ข้อจำกัดในการวิจัย

1.6.1 ความไม่สมบูรณ์ของข้อมูลทุติยภูมิ เนื่องจากความไม่สม่ำเสมอในการเก็บข้อมูลจากหน่วยงานของรัฐ ทำให้ข้อมูลที่ได้ไม่ตรงกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ทำให้ข้อมูลทุติยภูมิมีค่าความน่าเชื่อถือในระดับปานกลาง

1.6.2 ข้อมูลเชิงปริมาณได้จากการสำรวจภาคสนามโดยตรง และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาทำความคุ้นเคยกับคนในชุมชน เพื่อคาดประมาณข้อมูลต่างๆให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด จึงนับได้ว่ามีความผิดพลาดอยู่บ้าง ซึ่งเป็นอุปสรรคสำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ ในส่วนของข้อมูลเชิงคุณภาพทั้งหมดนั้น อาศัยการเข้าไปสังเกตการณ์ และอยู่ร่วมกับคนในชุมชน ซึ่งใช้เวลานานในการค้นหาข้อเท็จจริง ที่ไม่ได้มาแต่เฉพาะการบอกเล่าเท่านั้น แต่เป็นประสบการณ์ตรงที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสัมผัสกับชุมชนทั้งหมดแล้วเปรียบเทียบกัน เพื่อสร้างเกณฑ์การวัดที่เป็นมาตราฐานจากชุมชนทั้งหมดนั่นเอง และพยายามไม่อิงกับทัศนคติส่วนตัวแต่อย่างใด

1.7 สมมุติฐานเบื้องต้นที่ใช้ในการวิจัย

1. รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ และระดับความผูกพัน สามารถวัดออกมาได้ในระดับต่างๆ โดยใช้เกณฑ์การเปรียบเทียบจากชุมชนทั้งหมดในบริเวณแขวงวัดกัลยาณ์

2. รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ สามารถวัดได้โดยใช้แบบจำลองการศึกษาเครือข่ายชุมชน และการเปลี่ยนแปลงเครือข่ายชุมชน เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงระดับความผูกพันของคนในชุมชน

3. การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ และระดับความผูกพันนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพ ดังนั้นการวัดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ และระดับความผูกพัน โดยการวิเคราะห์ขนาด และความหนาแน่นของเครือข่ายชุมชน จะนำไปสู่การกำหนดบทบาท และหน้าที่ของพื้นที่ในท้ายที่สุด

1.8 คำจำกัดความเฉพาะที่ใช้ในวิทยานิพนธ์

1.8.1 การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) หมายถึง การศึกษาพฤติกรรมการติดต่อระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับพื้นที่ หรือสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

1.8.2 รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม หมายถึง การศึกษาขอบเขตของลักษณะกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นของคนในครอบครัว กลุ่ม ชุมชนของตนเอง ชุมชนใกล้เคียงในเขตละแวกบ้าน และภายนอกแวงวัดกัลยาณ์

1.8.3 เครือข่ายชุมชน (Social Network) หมายถึง การจำลองความสัมพันธ์ของรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเป็นภาษาภาพ (Graphic) เพื่อใช้ในการสร้างแบบจำลองของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น (Model of Social Relationship)

1.8.4 ความผูกพัน หมายถึง ความรู้สึกเกี่ยวพันระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกาย-ภาพ โดยวัดจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่สำคัญในพื้นที่ 5 ประการ ได้แก่

1) อาคารบ้านเรือน และอาคารสำคัญทางศาสนา
2) ที่ดินที่ใช้ในการตั้งถิ่นฐาน
3) เส้นทางการสัญจรที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ถนน ทางเดิน เป็นต้น
4) สภาพทางธรรมชาติ แม่น้ำลำคลอง สวนสาธารณะ
5) ที่โล่งว่างสาธารณะสำหรับชุมชน

1.8.5 ความผูกพันร่วม หมายถึงความรู้สึกเกี่ยวพันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเอง

1.8.6 สภาพแวดล้อมทางกายภาพ หมายถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมา

1.8.7 ระดับความผูกพัน หมายถึงการประเมินค่าของความเกี่ยวพันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับพื้นที่ หรือสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

1.8.8 ดรรชนีชี้วัดทางสังคม (Social Index) อาศัยนิยามของแองเจิล (Angle's Index) หมายถึง การวัดระดับความผูกพันในสังคมใหญ่ โดยใช้การประเมินผลจากอัตราการว่างงาน สถิติของอาชญากรรมที่เกิดขึ้น ความโดดเดี่ยวและความแปลกแยกในสังคม

1.8.9 ความโดดเดี่ยว หมายถึง ความรู้สึกตัดขาดจากสภาพแวดล้อมรอบตัว

1.8.10 ความแปลกแยกในสังคม หมายถึง ความรู้สึกแบ่งแยกระหว่างกันในชุมชน

1.8.11 จิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน (Community Conciousness) หมายถึง ภาวะการตระหนักรู้ในสภาพการณ์ของชุมชน และมีความใส่ใจในการเข้าร่วม หรือรวมตัวกันเพื่อสร้างแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

1.8.12 นันทนาการ หมายถึง กิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจของแต่ละบุคคล และของส่วนรวม

1.8.13 สันทนาการ หมายถึง กิจกรรมเพื่อการบันเทิงรื่นเริง ของแต่ละบุคคลและของส่วนรวม